

Türk - Amerikan İlişkileri: 1 Mart Tezkeresi Gerilimi*

Turkish – American Relations: March 1 Bill Tension

Mehmet Nur ÇELİKASLAN

*Dr. Öğr. Gör., Gaziantep Üniversitesi,
Sosyal Bilimler MYO, phdcelikaslan@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0189-6836>*

Makale Başvuru Tarihi: 14.11.2021

Makale Kabul Tarihi: 18.12.2021

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

**Anahtar
Kelimeler:**

*Türk - ABD
İlişkileri,
1 Mart Tezkeresi,
Gerilimler,*

Bu araştırmada liberal değerleri paylaşan iki müttefik ülke Türkiye ve ABD arasında yaşanan gerilimlerin ve tarafların çatışan çıkarlarının iş birliği çerçevesine hangi açıdan meydan okuduğu, 1 Mart Tezkeresi gerilimi örneğinde sergiledikleri yaklaşımlar üzerinden incelenecektir. Bu araştırmanın amacı, özellikle 2002-2020 döneminde Türkiye ve ABD arasında küresel gelişmelerden kaynaklı farklılaşan ulusal güvenlik kaygıları ve çıkarlarının neden olduğu 1 Mart Tezkeresi gerilimi konusunda, sorunun çözümü için, tarafların nasıl bir yaklaşım tercih ettiklerini incelemektir. Bu çerçevede, nitel araştırma desenlerinden vaka çalışması türlerinden açıklayıcı/tanımlayıcı durum yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde veri toplama amacı ile kullanılan araçlardan olan mülakat yöntemi ve doküman incelemesi ile veri toplanmıştır. Araştırma sonucunda İki ülke arasında gerçekleşen 1 Mart Tezkeresi geriliminin ABD tarafının problemleri liberal bir yaklaşımla müzakere ederek çözmek yerine, realist yaklaşımı benimsediği bir olay olduğu tespitine ulaşılmıştır.

ABSTRACT

Keywords:

*Turkey - USA
Relations,
March 1 Bill,
Tensions,*

This study investigates how the tensions between and the conflicting interest of the two allied countries Turkey and the USA sharing liberal values challenge the cooperation framework by looking at their attitude during the March 1 Bill tension. The current study aims to explore the parties approach to resolving the matter over the March 1 Bill brought about by their interests and concerns for national security resulting from the global developments between Turkey and the USA between the years 2002-2020. It is based on the explanatory/descriptive approach under the case study as one of the strategies of the qualitative research designs. The data were collected through interviews and document analysis. The findings show that the USA went for the realist approach rather than a liberal one based on negotiations in resolving matters such as the matter over the March 1 Bill tension.

* Bu makale, yazarın 2021 yılında Dr. Öğr. Üyesi. Murat ASLAN danışmanlığında hazırladığı ve Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "*Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası: Türk - Amerikan İlişkileri Örneği (2002-2020)*" adlı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Türk-Amerikan ilişkilerinin 2002 sonrası yaşanan 1 Mart tezkeresi ile başlayan ve günümüze kadar devam eden dönemi, “*İlişkinin temellerinin sarsıldığı evre*” olarak tanımlanabilir. 2002 sonrası dönemde 1 Mart Tezkeresi ve ardından yaşanan Süleymaniye hadisesi, Türkiye’ye yönelik silah ambargoları, Halkbank gerilimi, vize gerilimi, Rahip Brunson olayı, Suriye Meselesi ve Türkiye’nin S-400 alımına yönelmesi gibi olaylar ve gerilimler sonrasında iki ülke ilişkilerinin diplomatik kanallardan çıkmakta olduğu görülmüştür.

İki ülke ilişkilerini olumsuz etkileyen gelişmelerden birisi, belki de öncül olanı 1 Mart Tezkeresi’dir. 1 Mart tezkeresi ABD’nin Kore Savaşı’ndan sonra fiili bir operasyon için Türkiye’den büyük çaplı askerî destek talebinde bulunduğu ikinci olay olarak değerlendirilebilir.

El-Kaide tarafından gerçekleştirilen 11 Eylül saldırıları ABD’nin İkinci Dünya Savaşı sonrası kendi topraklarına yönelik olarak yaşadığı Pearl Harbour saldırısından sonraki ilk saldırı olmuştur. Bu saldırılarda New York’un İkiz Kuleleri ve Washington’da Savunma Bakanlığı binası Pentagon hedef alınmıştır. Saldırıları yalnızca ABD dış politikası değil bütün dünyayı kapsayan sonuçlar yaratması bakımından bir kırılma noktası olarak görülmektedir (Bağcı, 2019:65). 11 Eylül saldırılarını izleyen süreçte Amerika güvenliği önceleyen politikalar izlemeye başlamıştır. Dolayısıyla Bush dönemine ve bu dönemdeki stratejilere damga vuran husus 11 Eylül saldırılarıdır.

G.W. Bush’un Neo-Con olarak adlandırılan sertlik yanlısı ekibinin içerisinde liberal ve barışçıl bir çizgiye en yakın ismin Colin Powell olduğu söylenebilir. C. Powell öncelikle bütün diplomatik ve hukuki seçeneklerin zorlanmasına ancak hala bir çözüm bulunamamışsa o zaman askeri araçların kullanılması gerektiği düşüncesindeydi. Ancak 11 Eylül 2001 terör saldırıları askerî güç kullanma eğiliminde olan G.W. Bush ve ekibi için gerekli zemini sağlamıştır (Sönmezoğlu, 2016:439-440).

Amerika’nın 11 Eylül saldırısı sonrası Irak’a yönelik aldığı harekât kararı binlerce kilometre ötedeki Türkiye’yi de etkilemiştir. İki ülke ilişkilerinde dönüm noktalarından biri sayılan 1 Mart Tezkeresi olayı bu süreçte yaşanmıştır. 1 Mart Tezkeresi’ne uzanan yolun ilk taşları 11 Eylül saldırıları sonucu durumu değerlendirmek için verilecek karşılıkla ilgili olarak G. W. Bush ve ulusal güvenlik ekibi arasında yapılan görüşmelerde döşenmiştir.

Bu görüşmelerde Irak’ın dünyadaki “*en tehlikeli ülke*” ve başındaki “*Saddam’ın dünyadaki en tehlikeli kişi*” oldukları görüşü dillendirilmiştir (Bush, 2010). Bu görüşleri ilk olarak dile getirenler Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz ve Savunma Bakanı Donald Rumsfeld olmuştur. Söz konusu karar alıcılar, Saddam’ın terörizmi desteklediğini ve Filistinli intihar bombacılarının ailelerine parasal yardım yaparak onları teşvik ettiğini ileri sürmüşlerdir. Ancak dönemin Dışişleri Bakanı C. Powell Irak’ı terörizmle ilişkilendirecek yeterli kanıtları olmadığını; böyle bir hamlenin ABD’yi BM, İslam ülkeleri ve NATO nezdinde sıkıntıya sokacağını dillendirmiştir. CIA Direktörü George Tenet’de bu toplantılarda ilk etapta Irak’ı vurmanın bir hata olacağını ilk hedefin El-Kaide olması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir.

İlk hedefin Afganistan olmasına karar verilmiştir. Ancak 11 Eylül’den iki ay sonra Amerikalılar Irak’a yönelik harekât planlarını gözden geçirmeye başlamış ve Irak ikinci hedef olarak seçilmiştir. İlerleyen günlerde General Tommy Franks’ın üzerinde çalıştığı Irak’a yönelik hızlı harekât önerisi Türkiye üzerinden kuzeyden açılacak bir cepheyi öngörmektedir. ABD’liler Afganistan müdahalesinden aldıkları derslerle bu harekâtın hızlı bir şekilde sonuçlanmasını istemiş, Genelkurmay Başkanı Dick Meyers de kuzeyden bir cephe açma konusunda Türkiye’nin ikna edilmesi gerektiği dillendirmiştir. Mart 2003 tarihine gelirken ABD Irak Savaşı konusunda bütün hazırlıklarını tamamlamış, ancak belirsiz olan tek şey ise Türkiye’nin durumu olmuştur.

Türkiye’den binlerce kilometre uzakta yaşanan olaylar 2002 tarihindeki 3 Kasım seçimleriyle tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) içinde sınamaları ve zorlukları beraberinde getirmiştir. 2002 tarihinden sonra uluslararası alanda ortaya çıkan 11 Eylül Saldırıları, Irak’ta Saddam’ın devrilmesine yönelik ABD askerî harekâtı, Arap Baharı gibi gelişmeler aynı zamanda Türkiye’nin ABD, Mısır, Suriye, Rusya gibi ülkelerle olan ilişkilerini de etkilemiştir (Akçay, 2019:187-207). Adalet ve Kalkınma Partisi’nin 2002 sonrası dönemde muhatap olduğu ilk sınama 1 Mart tezkeresidir.

2. TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ: 1 MART TEZKERESİ

Tezkere ile ilgili olarak Türk yöneticilerinin yaklaşımını öğrenmek için Türkiye'ye ilk gelen ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney olmuştur. 19 Mart 2002 tarihinde Türkiye'ye gelen Dick Cheney dönemin yöneticileri ile temaslarda bulunarak gerçekleştirilecek operasyona ilişkin tutumlarını öğrenmeye çalışmıştır. ABD Savunma Bakan Yardımcısı P. Wolfowitz de aynı dönemlerde Türkiye'nin kuzeyden bir cephe açılmasına izin vererek sağlayacağı desteğin harekâtın daha kısa sürede ve daha az kayıpla tamamlanacağı yönünde düşüncelerini iletmiştir. ABD'nin talebi 80.000 civarında Amerikan askerinin Irak'a geçmek üzere Türk topraklarını kullanması ile ilişkilendirilmiştir. Türk tarafı o güne kadar yalnızca ağırlıklı olarak NATO görevleri çerçevesinde üslerde sınırlı sayıda asker bulundurulmasını anlayışla karşılamış, ancak bu boyutta bir askerî gücün Türkiye üzerinden geçme talebi rahatsızlık yaratmıştır. Türk tarafı, bahse konu taleplerin kabul edilmesinin mümkün olmadığını ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Marc Grossman'ın 27-28 Aralık 2002 tarihlerindeki Ankara ziyaretinde bildirmiştir. Bunun üzerine ABD Büyükelçisi W. Robert Pearson 10 Ocak tarihinde Başbakan Abdullah Gül'den randevu isteyerek görüşme talebinde bulunmuştur. W. Pearson Türk tarafına asker sayısı ve askerlerin Türkiye'de kalış süresi ile ilgili olarak Türkiye'nin makul kabul edeceği bir çözümün uzmanlar arasında yapılacak görüşmelerle tespit edilebileceğini iletmiştir. Müzakereler sonucunda asker sayısı ve askerlerin Türkiye'de kalış süresi ile ilgili olarak Türkiye'nin arzu ettiği seviyeye gelinmiştir. Bakanlar kurulu 5 Şubat 2003 tarihinde savaş için hazırlık yapmaları amacıyla Amerikan istihkâm birliklerinin Türkiye'ye gelişine izin verilmesini ön gören bir tezkereyi meclise sunmuştur. Meclis bu tezkereyi 6 Şubat tarihinde kabul etmiş ve tezkere 10 Şubat tarihinde yürürlüğe girmiştir. 28 Şubat tarihinde bu izin kapsamında Türkiye'ye gelen Amerikan askerî sayısı 2000'i geçmiştir (Bölükbaşı, 2008:27-35). Gelen bu öncü birlikler sonradan gelecek ana kuvvetlerin ihtiyaçlarına yönelik olarak arazi ve bina kiralınması ve buna ilişkin kontratlar imzalamışlardır. Türk Genelkurmay'ının izni ve onayı ile bir takım inşaat faaliyetlerine başlamışlardır.

Müzakerelerde tarafların en çok zaman harcadığı konular PKK'lı teröristlere karşı angajman kuralları, Türkmenlerin durumu ve yapılacak ekonomik yardım konuları olmuştur. Bu konulardan basına en çok yansıyan ise ekonomik yardım meselesidir.

Amerikan tarafının aylarca uğraştığı izin tezkeresi TBMM'ne sunulmuş, 1 Mart 2003 tarihinde yabancı askerî kuvvetlerin Türkiye'de altı ay süreyle bulunması ve başka ülkelere Türkiye üzerinden intikaline ilişkin düzenlemelerin yapılmasına yönelik Anayasa'nın 92. maddesi uyarınca hazırlanan Başbakanlık Tezkeresi mecliste oylanmıştır. Oylamaya 533 üye katılırken 264 kabul oyu, 250 üye ret oyu vermiş ve 19 üye çekimser kalmıştır. Bu sonuç tezkere için gerekli salt çoğunluğun sağlanamaması ve reddi sonucunu doğurmuş ve tezkere reddedilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2003).

Tezkere'nin reddi Türk Amerikan ilişkilerinde dönüm noktalarından biri olarak görülebilir. 1 Mart 2003 tarihinde Amerikan hükümetinin Türk liman ve üslerini Irak'a yapacağı askerî operasyon için kullanma planları boşa çıkmıştır. Amerikan tarafı tezkerenin geçmesi için yeterli oy sayısına ulaşamaması konusunda göreve 2002 yılında gelmiş yeni hükümetten ziyade Türkiye'deki askerî yöneticileri tezkerenin geçmesi için yeteri kadar çalışmamakla ve gerekli desteği vermemekle suçlamışlardır (GPPİ, 2018).

Tezkerenin geçmemesi sonrasında 1949 yılında Çin yönetiminin komünistlerin eline geçmesinden sonra ABD kongre çevrelerinde Çin'i kimin kaybettiği tartışmalarına benzer şekilde Türkiye'yi kimin kaybettiğine ilişkin tartışmaları yaşanmıştır (Turan, 2006:13-30). Bu soruyu soranlar çoğunlukla demokratlardı ve onlar Türkiye'nin G.W. Bush ve çevresindeki neocon olarak adlandırılan grubun yanlış politikaları ve yaklaşımları yüzünden kaybedildiğini düşünmekteydiler. 2002 sonrası dönemde Türk-ABD ilişkilerinin seyrini ve kaderini belirleyen kararların altında çoğunlukla neocon olarak adlandırılan ekibin imzasının olduğu görülmüştür. Tezkere'nin geçmemesi konusundaki başarısızlık ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı M. Grossman ve Savunma Bakan Yardımcısı P. Wolfowitz'e mal edilmiştir.

Amerikan tarafında hayal kırıklığı ve öfke olmasına rağmen konuyu soğukkanlılıkla değerlendiren isimler de olmuştur (Amerika'nın Sesi, 2005). ABD Temsilciler Meclisi Uluslararası İlişkiler Komisyonu'nun bir alt komisyonu olan Avrupa Komisyonu'nda 2005 yılı Mayıs ayında yapılan bir toplantıda Demokrat Partili Robert Wexler her ne kadar Türk parlamentosunun aldığı karar hoşlarına gitmese de demokratik değerleri dünyaya yaymaya çalışan ABD'nin tamamen demokratik süreçler sonucu ortaya çıkan bu karara saygı duyması gerektiği yönünde görüşler dile getirmiştir.

Genel olarak bakıldığında Türk kamuoyu tezkereye karşı olumlu bir tutum içinde olmamakla beraber hükümet yetkilileri ve Türk Dışişleri ABD ile olan ilişkilerin olumsuz bir görünüm almaması için tezkerenin geçmesi yönünde bir tutum takınmışlardır. Tezkere ile ilgili sürece bakıldığında hükümetin TBMM'den askerî bir harekât ihtiyacı doğması durumunda yetki istediği 4 tezkere bulunduğu görülmektedir. Bunlar 6 Şubat tezkeresi, 1 Mart tezkeresi, 20 Mart tezkeresi ve 7 Ekim tezkeresidir. Bu tezkerelerden 1 Mart tezkeresi reddedilmiş diğer tezkereler ise TBMM tarafından kabul edilerek onaylanmıştır. Tezkere konusundaki ayrılıklar sadece Türkiye'nin iç kamuoyu ile sınırlı değildir. Aynı zamanda Türkiye'nin büyük bir çaba harcayarak üye olmak istediği Avrupa Birliği de Amerika'nın Irak'a yönelik müdahalesi konusunda bölünmüş durumdadır (Yetkin, 2004:9). Türkiye'nin üye olmaya çalıştığı bir kurumun tavırlarına genel olarak ters düşecek bir yaklaşımı benimsemesi üyelik süreci açısından sıkıntı yaratacağı için bu hususun Türkiye'nin tezkere ile ilgili alacağı kararın olumsuz olması yönünde baskı oluşturan faktörlerden biri olduğu düşünülebilir.

1 Mart Tezkeresine giden süreçte taraflar Türkiye'nin Irak savaşı dolayısıyla uğrayacağı ekonomik zararların giderilmesine yönelik ABD tarafının yapacağı yardımlar konusunda pek çok müzakere yürütmüşlerdir. Bu amaçla dönemin Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış ve Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Ali Babacan ABD'ye giderek 14 Şubat 2003 tarihinde George W. Bush ile görüşmüşlerdir. Y. Yakış ve A. Babacan bu ziyaret esnasında yalnızca G.W. Bush ile değil, Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice ve dönemin ABD Genelkurmay Başkanı Richard Myers ile de görüşmüşlerdir (Amerika'nın Sesi, 2003). Bu ziyaretin gerçekleştiği günlerde Washington Post gazetesinde yer alan ve ABD'li yetkililere dayanılarak yapılan bir haberde tarafların yapılacak ekonomik yardım konusunda anlaşamadıklarını ve ABD yönetiminin Türkiye'nin taleplerini aşırı bulduğu yönünde haberlere yer verilmiştir.

Taraflar arasında yapılan pazarlıklar ve o dönem gerçekleştirilen görüşmelere ilişkin olarak dönemin ABD Hazine Bakan Yardımcısı John Taylor, Global Financial Warriors kitabında görüşmelerin perde arkasına geniş yer ayırmıştır. Irak Savaşı'ndan dolayı Türkiye'nin uğrayacağı ekonomik zararların telafisine yönelik ilk ekonomik yardım teklifi 25 Ekim 2002 tarihinde dönemin Washington Büyükelçisi Faruk Loğoğlu aracılığıyla yapılmıştır. Beyaz Saray'da Y. Yakış ve A. Babacan'ın G.W. Bush ile yaptıkları görüşmeler öncesinde ilki 11 Aralık 2002 tarihinde Washington'da, daha sonra 27 Aralık 2002 tarihinde Ankara'da olmak üzere taraflar birçok kez masaya oturmuşlardır (Cindemir, 2007). Amerikalılar Türk tarafının en kötü ihtimalle 92 milyar dolar talebinde bulunduğunu ifade etmişlerdir. Daha sonra C. Rice Beyaz Saray'da yapılan görüşmelerde Türk tarafına 6 milyar dolarlık bir paket önermiştir.

Türkiye'nin ABD ile Irak Savaşı'ndan doğacak ekonomik zararlarının telafisi için yürütülen müzakerelerin *"eğer şu miktarda yardımı yaparsanız kuzeyden bir cephe açmanıza izin veririz veya şu miktarda yardım yapmazsanız izin vermeyiz"* şeklinde olmadığı görülmektedir (Akgün, 2003). Türk tarafı özellikle I. Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin maruz kaldığı ekonomik kayıplardan edinilen tecrübe ile Irak Savaşı dolayısıyla yaklaşık beş yıllık bir süreçte Türkiye'nin ekonomik olarak maruz kalacağı kayıpların telafisi için gerekli hesaplamaları yaparak müzakerelerde taleplerini dile getirmiştir. Türkiye başta ulaşım, turizm gibi sektörler olmak üzere Irak ile yapılan ticaretin aksamasından dolayı ABD ile maruz kalacağı ekonomik zararların giderilmesi için iş birliği yapmanın yollarını aramıştır.

Türkiye'nin müzakerelerde dile getirdiği talepler sadece doğrudan nakdi ekonomik yardım yapılması yönünde de değildi. ABD ile yapılan ticarete kolaylıkların sağlanması ve özellikle tekstil alanında kotaların genişletilmesi gibi konular bir paket olarak müzakerelerde gündeme gelmiştir. Uluslararası ve yerel basının iddia ettiği gibi müzakereler yalnızca nakdi yardım miktarı ile ilgili parasal rakamları içermemiştir. ABD'li yöneticiler Türkiye'nin kotalar ve ticarete kolaylıkların sağlanması ile ilgili talepleri konularında Türkiye'yi anlayışla karşıladıklarını ve hak verdiklerini ifade etmekle beraber pratikte somut adımlar atmamışlardır. Buna gerekçe olarak da örneğin tekstil lobisi gibi lobilerin engellemelerini ve Amerikan sistemindeki çok parçalı, etkilere açık karar alma yapısını mazeret olarak göstermişlerdir.

Başta ekonomik konular olmak üzere tarafların açıklığa kavuşturması ve üzerinde anlaşması gereken konular ortada dururken ABD tarafının bir an önce tezkerenin meclise sunulması konusunda aceleci davrandığı görülmüştür. Türk tarafı bu belirsizlik ortamında meclise sunulacak bir tezkerenin reddedilebilme olasılığı ve bundan her iki ülkenin de zarar göreceği konusunda ABD'li muhataplarını bilgilendirmiştir.

Sonuçta Türkiye'nin ekonomik konulardaki zararlarının nasıl telafi edileceğine ilişkin belirsizlikler de dâhil olmak üzere pek çok diğer faktörün etkisiyle tezkere teknik nedenlerle meclisten geçmemiştir. Tezkere her ne kadar meclisten geçmemişse de ABD tarafı Türkiye'nin Irak operasyonunda desteğinin alınmasına yönelik çabalarına son vermemiştir. Amerikalılar karadan harekât için izin alamamışlar ancak bu sefer Türk hava sahasının kullanılması için Türk tarafı nezdinde girişimlerini yoğunlaştırmışlardır.

Türk tarafı Amerika'nın harekâtına yardımcı olmak ve müttefikini desteklemek için 20 Mart tarihinde ABD'nin Türk hava sahasını kullanmasına ve Türk askerlerinin Irak kuzeyine geçişine izin veren bir tezkereyi mecliste onaylamıştır (Bölükbaşı, 2008:102-106). 20 Mart tezkeresi ile Türk hava sahasını kullanan ABD tarihin en büyük havadan indirme operasyonlarından birini Türkiye sayesinde gerçekleştirmiştir. ABD karadan yapacağı asker sevkiyatını havadan yapmıştır.

ABD'nin talepleri yalnızca Türk hava sahasının kullanımı ile sınırlı değildir. ABD'nin Irak operasyonu ile ilgili diğer taleplerinin tezkereler ile değil ancak hükümet inisiyatifi ile sağlandığı anlaşılmaktadır (Türk Dış Politikası, 2017). Bu kolaylıkların sağlanması için C. Powel Türk hükümeti nezdinde yoğun girişimlerde bulunmuştur. Genelde çok fazla yurt dışı gezisi yapmadığı söylenen ABD Dışişleri Bakanı C. Powell Nisan ayında Ankara'ya sürpriz bir gezi gerçekleştirmiştir. Bu gezi sırasında 2 Nisan tarihinde Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. A. Gül 23 Mayıs 2003 tarihinde Vatan gazetesinden Sedat Sertoğlu ile yaptığı bir mülakatta C. Powell'in Ankara'ya gerçekleştirdiği ziyarete de değinmiştir (Sertoğlu, 2003). A. Gül, bu görüşmede C. Powell ile iki sayfa ve dokuz maddelik bir plan üzerinde anlaşmalarını ifade etmiştir. A. Gül mülakatta ayrıca devlet yönetimi konusunda attığı her adımın kamuoyu ile paylaşılamayacak mahiyette olduğunu ifade etmiştir. A. Gül Tezkere olayının artık geride kaldığını artık geleceğe bakmak gerektiğine vurgu yapmıştır.

C. Powell'in ziyaretinde A. Gül ile görüşmesi ve yapıldığı söylenen iki sayfa ve dokuz maddelik anlaşmanın ABD'nin Irak savaşına yönelik Türkiye'nin vereceği desteklere ilişkin olduğu anlaşılmaktadır. C. Powell bu ziyaretiyle yeni bir tezkereye ihtiyaç olmadan Türk tarafından Irak Savaşı konusunda verilecek destekler konusunda taleplerini gündeme getirmiştir. C. Powell'in talepleri konusunda taraflar arasında anlaşma sağlanmıştır. C. Powell ve A. Gül görüşmeler sonrasında Dışişleri konutunda bir basın toplantısı düzenlenmiştir. Bu basın açıklamasında C. Powell 1 Mart tezkeresinin geçmemesinin kendilerinde hayal kırıklığı yarattığını, ancak çok yetenekli uzmanların çalışmaları sonucunda bütün sorunların aşıldığı şeklinde açıklamalarda bulunmuştur (TGRT, 2003).

C. Powell bu basın toplantısında ayrıca Türkiye'ye hava sahasını açtığı için teşekkür etmiştir. A. Gül bu basın toplantısında yeni bir tezkereye ihtiyaç olup olmadığına yönelik sorulara, Amerikan tarafının taleplerine ilişkin konularda Türk tarafının vereceği desteklerin hükümetin yetkisi içinde ve hükümet inisiyatifi ile gerçekleştirilebilecek konular olduğuna vurgu yapan cevaplar vermiştir.

A. Gül ve C. Powell arasında gerçekleşen görüşmeye ilişkin olarak Türk basını ve politikacıları tarafından pek çok spekülasyon yapılmıştır. Meclisten gelen bir yazılı soru önergesi üzerine Dışişleri Bakanlığı'nın cevabi yazısında görüşme içeriğinin Irak Savaşına, dolayısıyla başta lojistik olmak üzere ABD'ye sağlanacak kolaylıklara ilişkin olduğu belirtilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2014). ABD'nin Irak Savaşı dolayısıyla Türkiye'den taleplerine ilişkin zincirin belki de son halkası 22-26 Temmuz 2003 tarihinde A. Gül'ün Amerika ziyaretinde Türk birliklerinin Irak'taki istikrar gücü içerisinde yer alması için resmi talepte bulunmaları olmuştur. Bu talep üzerine hükümetin meclise göndermiş olduğu tezkereler dizisinin son halkası olan 7 Ekim tezkeresi Meclis'te onaylanmıştır (Bölükbaşı, 2008:122-127).

Tezkere Irak'ta oluşturulacak istikrar gücüne Türk askeri birliklerinin bir yıl süreyle katılımına izin vermiştir. Ancak tezkere meclisten geçtiği hâlde Türkiye bu tezkereye dayalı olarak herhangi bir askerî faaliyete bulunmamıştır. Amerikan tarafının istikrar gücü için Türkiye'den asker talebinde bulunması savaşın başından beri Türk askerî varlığının Irak'ta bulunmasına yönelik olumsuz tavrında ciddi bir değişme olduğunun işareti olarak okunabilir.

Irak'ın işgali ve bunun bölgede yaratacağı istikrarsızlık Türkiye'yi tedirgin eden konuların başında gelmiştir. Bölgedeki istikrarsızlığın terör örgütü PKK eylemleri için uygun bir zemin oluşturacağı Türk tarafı yöneticilerince sık sık dile getirilmiştir. Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesi sonrasında terör kaynaklı sorunlar Türkiye'nin öncelikli güvenlik endişesi durumuna gelmiştir (Larrabee, 2010:xiii). Türkiye ile ABD arasındaki iyi ilişkiler için ABD'nin terörle mücadelede başta istihbarat paylaşımı olmak üzere vereceği destek önem kazanmaya başlamıştır.

3. ARAŞTIRMANIN METEDOLOJİSİ VE UYGULAMASI

3.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Yöntemi

Bu araştırmanın konusu Türk-Amerikan ilişkilerinde 2002 sonrası dönemde yaşanan gerilimler zincirinin halkalarından birisi olarak nitelendirilebilecek 1 Mart Tezkeresi geriliminde tarafların sorunun çözümü için ne tür yaklaşımlar sergilediklerini incelemektir. Bu amaçla doküman incelemesi ve konunun uzmanlarıyla mülakatlar yapılarak elde edilen bulgular çerçevesinde konu ile ilgili tartışmalara katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu araştırmanın amacı, özellikle 2002-2020 döneminde Türkiye ve ABD arasında küresel gelişmelerden kaynaklı farklılaşan ulusal güvenlik kaygıları ve çıkarlarının neden olduğu 1 Mart Tezkeresi gerilimi konusunda sorunun çözümü için tarafların ne tür yaklaşımlar tercih ettiklerini incelemektir. Bu çerçevede, nitel araştırma desenlerinden vaka çalışması türlerinden açıklayıcı/tanımlayıcı durum yöntemi kullanılacaktır. Bu yöntemde veri toplama amacı ile kullanılan araçlardan olan mülakat yöntemi ve doküman incelemesi ile veri toplanmıştır.

3.2. Araştırmanın Veri Toplama Aracı

Bu veriler için, Türk-ABD ilişkileri alanında uzman olan Emekli Büyükelçi Faruk Loğoğlu, Prof. Dr. İter Turan, Emekli Büyükelçi Onur Öymen, Emekli Diplomat Gürsel Demirok ve 26. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ile açık uçlu sorulara dayalı mülakat gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, literatürdeki çalışmalar ile kamu erişimine açık olan bilgi/belge ve dokümanlardan istifade edilmiştir. Bu kapsamda her iki ülke yöneticilerinin sosyal medya hesapları üzerinden yaptıkları paylaşımlar ve bahse konu vakayla ilgili ciddiyeti ve saygınlığıyla bilinen yayın organlarında yer alan haberlerden yararlanılmıştır. Verilerin analizi ve yorumlanmasında betimsel-yorumlayıcı analiz tekniği kullanılmıştır.

3.3. Araştırmanın Bulguları

1 Mart Tezkeresi'nin başarılı olmamasına ilişkin olarak alandaki uzmanlar şu görüşleri ileri sürmüşlerdir;

- **Emekli Büyükelçi Faruk LOĞOĞLU (Mülakat, 6 Aralık 2019):** *"1 Mart tezkeresi ile ilgili olarak Amerikan tarafı eksik bir şey yapmadı ama eksik değerlendirmeler yaptı. Diplomatik olmayan arka kanallar dediğimiz resmi olmayan kişiler ve kanallar Amerikan makamları ile temas hâlindeydi. O kişilerin bu tezkere konusundaki vaatlerine güvendiler. Sonunda tezkere teknik bir nedenle evet oylarının fazla olmasına rağmen yetersiz oy sayısı nedeniyle geçmedi. Yaptıkları diğer eksik değerlendirme Türkiye'nin parlamenter rejime sahip olduğu ve parlamento iradesinin hükümet tarafından önceden belirlenme imkânının olmadığıdır, bu hesaba yapamadılar. Sonunda tezkere geçecekmiş, garantiymiş gibi bir beklenti içinde iken tezkere geçmedi."*
- **Prof. Dr. İter TURAN (Mülakat, 8 Aralık 2019):** *"Parlamentolar yapmak istemedikleri bir şeyi veya çıkarmak istemedikleri bir kararı çıkarma baskısı altında kaldıklarında eğer oylama gizli yapılıyorsa, böyle bir direnme sergileyebiliyorlar. Buna belki bir şey daha eklememiz mümkün. 2003 Türkiye'de hükümetin değişmekte olduğu bir dönemdi diye hatırlıyorum. O dönemde, bildiğim kadarıyla, Dışişleri Bakanlığı, hatta silahlı kuvvetler Amerika ile anlaşma konusunda fazla heyecanlı gözüküyordu. Muhalefet de çok güçlü bir direniş gösterdi. Hiç unutmadığım bir sözleri vardır orada "Amerika'dan değil Allah'tan korkun" demişlerdi. Dolayısıyla çetin bir tartışma ortamı olduğu muhakkak."*
- **Emekli Büyükelçi Onur ÖYMEN (Mülakat, 10 Aralık 2019):** *"Biz gerekçelerimizi kamuoyuna defalarca açıklamıştık. Bir kere bu operasyon uluslararası hukuka ve anayasamıza aykırıydı. Bizim anayasamıza göre bir yabancı ülkeye topraklarımıza gelme ve topraklarımızdan başka bir ülkeye geçme izni vermek için meclisin uluslararası meşruiyet şartı aranıyordu. Oysa bu operasyona yönelik olarak BM Güvenlik Konseyi kararı yoktu. O bakımdan Güvenlik Konseyi kararı olmadan böyle bir şeye izin veremezdik. Bunu açıkça ilan ettik. İkincisi siyaseten de yanlıştı. Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ilişkilerini çok uzun yıllar etkileyecek böyle bir kararın alınması yanlıştı. Üçüncüsü kararın temelini teşkil eden Irak'ta kimyasal silahlar bulunduğu iddiasını kanıtlayan hiçbir belge yoktu. BM gözlemcilerinin hazırladıkları raporlarda böyle bir şey yer almıyordu. Yani bütün bu unsurları bir araya getirince Amerika'nın böyle bir operasyon yapmasına izin vermek bizim açımızdan yanlış olacaktı."*
- **Emekli Diplomat Gürsel DEMİROK (Mülakat, 30 Aralık 2019):** *"Zor zamanlarda, zor kararları alabilen güçlü liderlere gereksinim duyulur. Örneğin, rahmetli Özal böyle bir liderdi. Keza gerektiğinde"*

risk alabileceğini gösteren Erdoğan da güçlü bir lider. Erdoğan Tezkerenin oylandığı tarihlerde başbakan olsaydı oylamanın sonucu'nun farklı olabileceği kanısındayım. Nitekim, Erdoğan'ın Tezkereye karşı olanları eleştirdiği, o tarihte verdiği demeçlerden anlaşılmakta. Erdoğan, tezkerenin kabulü halinde Türkiye'nin "masada olacağını" ve Irak'ın durumunun farklı olacağını düşünüyordu. Oysa bir yıldır iktidarda olan AK Parti kadrolarında farklı düşüneneler de vardı. Takınılacak tutum konusunda partide kararsızlık gözleniyordu. Kimi milletvekilinin dış politika konularındaki birikimi sınırlıydı. Dediğim gibi o tarihte Erdoğan başbakan olsaydı oylama sonucu farklı olabilirdi. Tezkere'nin reddi, karşılıklı saygı, açık ve samimi iş birliği temeline dayanan Türkiye-ABD ilişkilerine, etkileri zaman içinde de görülen zedelenmeye yol açmıştır."

- **26. Dışişleri Bakanı Hikmet ÇETİN (Mülakat, 18 Aralık 2019):** "Tezkere meselesi çok geride kaldı. Orada birkaç konu var. Türkiye'de bu sürecin başında mecliste bir ara karar çıkarttılar. Yani izin verilecekmiş gibi bir karar çıktı. Amerikalılar da ona göre tedbir aldılar. Ben Afganistan'da görevliyken üst düzey Amerikalılarla görüşmelerimizde bu konu gündeme geldiğinde konuşuyorduk. Benim edindiğim izlenim şuydu, Türkiye başından beri yani hükümete bu teklif geldiğinde baştan hayır deseydi bu müttefik olarak Amerikalıların hoşuna gitmeyebilirdi, ama ona göre tedbirlerini alır, ona göre hareket ederlerdi. Verilecekmiş gibi davranıldı, öyle bir izlenim verildi, öyle konuşuldu ona göre hazırlık yaptılar. Bunu bana kendileri söylediler. İskenderun açıklarında günlerce o yazın sıcağında beklediler ona göre tedbir aldılar. Olacağı varsayımıyla kuzeyden de harekâta katılacakları varsayımıyla hareket ettiler. Sonra izin verilmeyince tabi bu durumun iki ülke ilişkilerine etkisi olumsuz oldu. Baştan, en başından Irak'ın bizim komşumuz olduğunu, bizim çok yakın ilişkilerimiz olduğunu belirterek bu izni vermeyeceğimizi söyleseydik bu hoşlarına gitmeyebilirdi ama orada biterdi. Ama öyle davranılmadığı için Amerikalılar yollar yaptılar, bütün hazırlıklarını ona göre gerçekleştirdiler. O zamanki Savunma Bakanı D. Rumsfeld ile Afganistan'daki bir görüşmemizde aramızda geçen konuşmada bana söylediklerinden çıkardığım sonuç bu."

1 Mart Tezkeresi'nin başarılı olmamasına ilişkin olarak Türk-Amerikan ilişkileri alanındaki uzmanların ileri sürdüğü görüşlerle ilgili olarak şunları ifade etmek mümkündür;

- F. Loğoğlu tezkerenin başarılı olmamasına ilişkin olarak iki neden ileri sürmektedir. Bunlardan birincisi Amerikan tarafının diplomatik olmayan kanalları kullanmasıdır. Loğoğlu Tezkere sürecinde Amerikan makamlarının resmi kanallardan ziyade diplomatik herhangi bir sıfatı ve görevi olmayan kişilerle temas kurduklarına dikkat çeker. İkinci neden ise Amerikan tarafının parlamento'nun rolünü yeterince dikkate almamasıdır.
- İlter Turan'ın tezkerenin akıbetine ilişkin olarak dört faktöre vurgu yaptığı görülmektedir. Bunlardan birincisi Parlamento'nun rolü, ikincisi hükümetin tecrübesi, üçüncüsü Türk Dışişleri Bakanlığı'nın rolü, dördüncüsü muhalefetin rolüdür.
- Onur Öymen ise tezkere sonucunun olumsuz olmasında özellikle yapılacak operasyonun uluslararası hukuka uygunluk bakımından gerekli nitelikleri taşıyıp taşımadığının önemli rol oynadığına dikkat çekmektedir.
- Gürsel Demirok'un ise konuya ilişkin olarak AK Parti içerisindeki görüş ayrılıklarına dikkat çektiği görülmektedir. Hikmet Çetin ise Hükümetin deneyimi ve net bir karar verememiş olmasının rolüne dikkat çekmektedir.

Uzmanlar Türk Amerikan ilişkileri bağlamında kritik öneme sahip olan ve sonraki dönemlerde de olumsuz etkileri devam eden 1 Mart tezkeresine ilişkin olarak ileri sürdükleri görüşlerin ana hatları ile altı gerekçeye yoğunlaştığını söylemek mümkündür.

1 Mart Tezkeresine giden süreçte ABD tarafı Türkiye'nin uğrayacağı zararların telafisine yönelik tekliflerde bulunmuştur. Ancak savaştan doğacak ekonomik zararın büyüklüğü düşünüldüğünde bu teklifler anlamını yitirmektedir. Bir anlamda ABD tarafı kendi kazanımlarını en üst düzeye çıkarmaya çalışırken Türk tarafının uğrayacağı kayıpları görmezden gelmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Konuya ilişkin dış politika analizi çerçevesinde 1 Mart Tezkeresi'ne ilişkin olarak şu görüşleri ifade etmek mümkündür;

- **Lider Faktörü:** Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın o dönemde başbakan olmaması başka bir deyişle resmi bir otoriteye sahip olmamasının parti üzerindeki hâkimiyetini dolayısıyla 1 Mart Tezkeresi'ne ilişkin oylamanın sonucunu etkilediği düşünülebilir.
- **İç Politik Şartlar ve Kurumlar:** iç politik şartların da tezkerenin akıbeti üzerinde olumsuz rol oynadığını ifade etmek mümkündür. AK Parti'nin iktidara yeni gelmiş olması ve çok sayıda milletvekilini ilk kez parlamentoya girmiş olması sonraki dönemler için ciddi sonuçları olacak böyle bir kritik karara ilişkin karasızlık ve tereddütlerin doğmasına yol açmıştır. İç politik şartlar çerçevesinde analiz edilecek ikinci husus muhalefetin durumudur. O dönem muhalefette bulunan Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) tezkereye ilişkin çok sert bir muhalefet sergilemiş olması da tezkerenin akıbeti üzerinde olumsuz rol oynamıştır. İç politik şartlar ve kurumlar çerçevesinde incelenebilecek üçüncü husus ise Türk Dışişleri ve Genelkurmay Başkanlığı'nın pozisyonudur. Türk Dışişleri'nin böyle bir operasyona sıcak bakmadığı ifade edilebilir. Genelkurmay Başkanlığı ise 1 Mart tezkeresine ilişkin nötr bir tavır takınarak olayı tamamen siyasi iradenin insiyatifine bırakan demokratik bir tavır sergilemiştir.
- **Ülkenin İçinde Bulunduğu Ekonomik Durum:** I. Körfez Savaşında uğranılan 90 milyar dolar civarındaki ekonomik kayıplar ve Türkiye'nin 2001 yılında yaşamış olduğu ekonomik kriz Türkiye'nin ekonomik alana yönelik hassasiyetlerini artırmıştır. Amerikan tarafının Türkiye'nin Irak Savaşı'ndan dolayı uğrayacağı ekonomik zararların telafisine ilişkin net bir tavır ortaya koyamaması ve yapılamaması düşünülen yardım miktarının Türkiye'nin beklentilerinden uzak olması 1 Mart tezkeresinin akıbeti üzerinde olumsuz etki yaratmıştır denilebilir. Türk tarafında rahatsızlık yaratan bir husus da hem ABD medyası hem de Türk medyasındaki bazı gazete ve yayın organlarının Türkiye'nin yardım taleplerini gerçeğe aykırı bir biçimde kamuoyuna sunmuş olmalarıdır. Türkiye uğrayacağı zararların telafisi bakımından yalnızca nakdi yardım talebinde bulunmamış özellikle tekstil ve ticari alana ilişkin bazı kolaylıkların sağlanması yönünde de girişimlerde bulunmuştur. Türkiye'nin bu konudaki beklentileri de bir yandan yasal düzenleme yapılması gerekçesi diğer yandan ABD'deki iş lobileri gerekçe gösterilerek karşılanmamıştır. ABD'nin bu çapta büyük bir operasyon gerçekleştirirken kritik öneme sahip Türkiye gibi bir ülkenin ticari alana yönelik taleplerine duyarsız kalması ABD yönetim katındaki kopukluk ve organizasyonsuzluğun da bir göstergesi olarak okunabilir.
- **İki Ülkenin Ortadoğu Politikalarındaki Farklılıklar:** Türk tarafı Irak'a yönelik olarak gerçekleştirilecek bu operasyonun Irak'ı istikrarsızlaştıracağı ve başta güvenlik konusu olmak üzere pek çok alanda sorunlar yaratabileceği endişesiyle mümkünse böyle bir operasyonun gerçekleştirilmemesinden yanaydı. Amerikan tarafı ise başta İsrail'in güvenliği ve bölgenin enerji kaynaklarının kontrolü için böyle bir operasyonun bir an önce gerçekleşmesi yönünde bir tavır sergilemiştir. İki ülke'nin Irak'a ilişkin politikalarının farklı olmasının da tezkerenin akıbetini olumsuz etkilediği ifade edilebilir.
- **Kültür, Kimlik ve Algı Faktörü:** Irak Türkiye ile komşu Müslüman bir ülke olduğu için Türkiye'nin böyle bir operasyonun içinde yer alması hem Irak halkı hem de bölgedeki diğer Müslüman Arap ülkeleri nezdinde Türkiye'ye ilişkin olarak oluşacak ve uzun yıllar hafızalarda yer edinecek olumsuz bir algının oluşmasına neden olacaktı. Bu durumun Türk siyasi elitlerinin konuya yaklaşımları ve tercihleri üzerinde etkili olduğu ifade edilebilir. Türkiye'nin Irak'a ilişkin politikasını mevcut durumun korunması şeklinde tanımlamak mümkündür.
- **Uluslararası Koşullar:** 1 Mart Tezkeresi Irak Savaşı için Türkiye'nin onay ve katkısını temel alan bir izin belgesi niteliğini taşımaktadır. Söz konusu dönemde başta BM Güvenlik Konseyi olmak üzere uluslararası toplumun özellikle Avrupa Birliği'nin Irak Savaşı'na olumsuz baktığı görülmektedir. Bu askeri operasyonun uluslararası meşruiyet boyutunun zayıflığı AB'nin tavrı üzerinde etkileyici rol oynamıştır, denilebilir. Türkiye'nin söz konusu dönemde üye olmaya çalıştığı bir kurumun genel tavrına ters düşecek bir yaklaşım sergilemesi Türkiye'yi dış politika hedefleri ile çelişeceğinden bu durumun Türkiye'nin 1 Mart Tezkeresi'ne yaklaşımını olumsuz etkilediği ifade edilebilir.

Tezkere krizinin sonraki dönemlerde Türk-ABD ilişkileri üzerinde olumsuz yönde bir tetikleyici etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Bu kanaatin oluşmasının en önemli dayanaklarından biri tezkere sonrası ABD yönetimi

ve Pentagon'un Türkiye'ye ilişkin açıklamalarıdır. Tezkere sonrası dönemde özellikle silah alımları konusunda Türkiye'ye bir anlamda âdeta üstü örtülü bir ambargo uygulanmıştır. Tezkere konusunun sadece askerî alanda değil her konuda iki ülke ilişkilerinde bir soğukluk yarattığı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- AKÇAY, Ekrem (2019), “*Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri*”, **Türk-Amerikan İlişkileri** (Ed. S. Demir, A. Eminoğlu), Barış Kitabevi, Ankara, ss.187-207.
- AKGÜN, Murat (2003), “*Yaşar Yakış Röportajının Tam Metni*”, **NTV Kurumsal Web Sayfası**, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/202843.asp> (Erişim Tarihi: 27.10.2019).
- AMERİKA’NIN SESİ (2003), “*Yakış Başkan Bush'la Görüştü*”, **Amerikanın Sesi Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-a-2003-02-15-6-1-87888647/805206.html> (Erişim Tarihi: 26.10.2019).
- AMERİKA’NIN SESİ (2005), “*Kongre'de Türk-Amerikan İlişkileri Ele Alındı*”, **Amerikanın Sesi Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.amerikaninsesi.com/a/a-17-2005-05-11-voa15-87999067/844462.html> (Erişim Tarihi: 20.12.2019).
- BAĞCI, Hüseyin (2019), **Uçan Profesör’ün Anıları**, Orion kitabevi, Ankara.
- BÖLÜKBAŞI, Deniz (2008), **1 Mart Vakası**, Doğan Kitap, İstanbul, 6. Baskı.
- BUSH, George W. (2010), “*Decision Points*”, **E-Document**, <https://www.you-books.com/book/G-W-Bush/Decision-Points> (Erişim Tarihi: 27.10.2019).
- CİNDEMİR, Kasım (2007), “*At Taciri İltifatmış*”, **Hürriyet Gazetesi Kurumsal Web Sayfası**, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/at-taciri-iltifatmis-5756592> (Erişim Tarihi: 26.09.2019).
- GPPI (2018), “*A Way Out of the Turkish Currency Crisis*”, **E-Document**, <https://www.gppi.net/2018/08/30/a-way-out-of-the-turkish-currency-crisis> (Erişim Tarihi: 16.07.2019).
- LARRABEE, Stephen (2010), **Troubled Partnership U.S.-Turkish Relations in an Era of Global Geopolitical Change**, RAND Corporation Publisher, Santa Monica.
- SERTOĞLU, Sedat (2003), “*Irak'ta Yaşananlar Bölgeye Örnek Olsun*”, **Gazete Vatan Kurumsal Web Sayfası**, <http://www.gazetevatan.com/irak-ta-yasananlar-bolgeye-ornek-olsun-9721-gundem/> (Erişim Tarihi: 25.09.2019).
- SÖNMEZOĞLU, Faruk (2016), **Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul.
- TBMM (2003), “*39’uncu Birleşim*”, **TBMM Görüşme Tutanakları**, 01.03.2003 Cumartesi, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b039m.htm> (Erişim Tarihi: 27.10.2019).
- TBMM (2014), “*Yazılı Soru Önergesi / Ali Özgündüz / 7 / 32320*”, **TBMM Kurumsal Web Sayfası**, <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-32320sgc.pdf> (Erişim Tarihi: 26.10.2019).
- TGRT (2003), “*Yeni Tezkereye İhtiyaç Olmadan; ABD'nin Türkiye Üzerinden Irak'a İnsani Yardım, ABD Güçlerine Yakıt İkmali ve Irak'ta Arama-Kurtarma Faaliyetlerinde Bulunması Konusunda Anlaşma Sağlandı*”, **TGRT Haber Kurumsal Web Sayfası**, <https://www.tgrthaber.com.tr/gundem/111773.html> (Erişim Tarihi: 25.10.2019).
- TÜRK DIŞ POLİTİKASI (2017), “*2 Nisan 2003: Irak İşgali Devam Ederken ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell Ankara'ya Geldi ve TR Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ile Görüştü*”, **Twitter Sosyal Medya Paylaşımı**.
- YAVUZ, Turan (2006), **Çuvallayan İttifak**, Destek Yayınları, Ankara.
- YETKİN, Murat (2004), **Tezkere: Irak Krizinin Gerçek Öyküsü**, Remzi Kitabevi, İstanbul.